

ВЪЗСТАНОВЯВАТ ЛИ СЕ МАЛКИТЕ И СРЕДНИТЕ ПРЕДПРИЯТИЯ ОТ ИКОНОМИЧЕСКАТА КРИЗА?

Малките и средните предприятия в България през периода 2008 - 2013 година

*Люба Янева**

Въведение

Основната цел на статията е да се направи преглед на текущото състояние на малките и средните предприятия (МСП) в България, на тяхната структура, участието им в осигуряването на работни места, увеличението на производството и добавената стойност и като цяло - на развитието на икономиката на страната; да се анализира състоянието им преди началото на икономическата криза през 2008 г., как и в каква степен МСП се възстановяват и какво е състоянието им в края на 2013 година. Реализирането на тази цел е постигнато посредством анализ на икономиката на България по отношение на кризата и идентифициране на главните ефекти от нея върху дейността на предприятията. Фокусът на анализа е върху МСП в България. Направено е и сравнение със сектора на големите предприятия.

Методологията на разработване на анализа предполага използването на статистическа информация от изследвания на НСИ, която покрива периода 2008 - 2013 година. Периодът, обхванат от анализа, съвпада с развитието на световната финансова и икономическа криза.

* Държавен експерт в отдел „Обща методология и анализ на статистическите изследвания” в НСИ;
e-mail; lyaneva@nsi.bg.

За характеризиране на състоянието на малките и средните предприятия освен техния брой са използвани и ограничен брой показатели, свързани с основните ресурси за осъществяване на стопанската дейност - трудови и материални, инвестициите в дълготрайни материални активи, резултатите от дейността по производство на стоки и услуги и производителността на труда. Използването на повече показатели би дало възможност за представяне на по-пълна и по-точна картина на състоянието на МСП, включително на финансовото им състояние, но за целите на общия преглед това не е необходимо.

Съвкупността от нефинансови предприятия включва предприятията, които са класифицирани в сектори от В до J, от L до N и раздел 95 от сектор S по КИД - 2008.

Размер (големина на предприятията) - групите, използвани в този анализ, се основават на определенията на Евростат, и по точно на регламентите за структурна бизнес статистика: микропредприятия (0 - 9 заети), малки предприятия (10 - 49 заети), средни предприятия (50 - 249 заети) и големи предприятия (250 и повече заети лица). Тези определения се отклоняват от официалната дефиниция на ЕС за МСП, който определя МСП въз основа на комбинация от броя на заетите лица и оборота и/или общия размер на баланса на предприятието (Препоръка на ЕС 2003/361). Дефинициите за МСП на структурната бизнес статистика (СБС) на Евростат и на ЕК са идентични.

Обхватът на изследваната съвкупност от нефинансови предприятия е формиран от отрасловите сектори, които попадат в обхвата на структурната бизнес статистика на НСИ. Това са: Сектор В „Добивна промишленост”, Сектор С „Преработваща промишленост”, Сектор D „Производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и на газообразни горива”, Сектор Е „Доставяне на води; канализационни услуги, управление на отпадъци и възстановяване”, Сектор F „Строителство”, Сектор G „Търговия; ремонт на автомобили и мотоциклети”, Сектор I „Хотелиерство и ресторантьорство”, Сектор H „Транспорт, складиране и пощи”, Сектор J „Създаване и разпространение на информация и творчески продукти; далекосъобщения”, Сектор L „Операции с недвижими имоти”, Сектор M „Професионални дейности и научни изследвания”, Сектор N „Административни и спомагателни дейности”, Раздел 95 от Сектор S „Ремонт на компютърна техника, на лични и домакински вещи” по КИД - 2008.

Териториалните разпределения на данните са класифицирани по териториалните единици NUTS2 на 6-те статистически района: Северозападен, Северен централен, Североизточен, Югоизточен, Югозападен, Южен централен.

През последните години във връзка с икономическата криза ролята на малките и средните предприятия в българската икономика непрекъснато се изтъква от анализаторите, а подобряването на условията за развитие на техния бизнес почти винаги се посочва като условие за бързо възстановяване на икономиката и нейния растеж. Статистическите данни и направените от тях изводи в немалка степен дават отговор на въпроса дали малките и средните предприятия в България са излезли от кризата.

Броят на малките и средните предприятия през 2013¹ г. е 314 920, което представлява 99.8% от всички предприятия. Най-многобройни са микропредприятията със заети от 0 до 9 лица, чийто дял е 91.9% от всички предприятия. Следват малките

¹ Данните за 2013 г. са предварителни.

предприятия със заети от 10 до 49 лица с дял 6.7% и средните предприятия със заети от 50 до 249 лица, или 1.3%.

През 2013 г. броят на заетите лица в МСП е около 1 412 хил. души. Това представлява 75.4% от всички работни места в нефинансовия сектор за тази година. Микропредприятията осигуряват малко под една трета от общата заетост - 30.9%.

През 2013 г. дълготрайните материални активи (ДМА) на МСП са 63.3 млрд. лв., а дялът им в ДМА на нефинансовите предприятия е 60.4%. Дялът на микропредприятията е най-голям - 31.0%. Средната стойност на ДМА на едно предприятие през 2013 г. е 200 хил. лв., като различията между размерните подгрупи на МСП са в пъти. Средната стойност на ДМА на едно средно предприятие надвишава 5 пъти средната стойност на ДМА на малките предприятия и 36 пъти тази на микропредприятията.

Стойността на инвестициите на МСП в ДМА през 2013 г. достига над 8.4 млрд. лв., което е 63.2% от всички инвестиции на нефинансовите предприятия. Най-големи са инвестициите в микропредприятията и на тях се падат около 48.9% от инвестираните в МСП средства.

Оборотът на МСП през 2013 г. е над 146 млрд. лв., или 68.4% от оборота на нефинансовите предприятия.

Секторът на МСП като цяло създава 65.1% от добавената стойност по факторни разходи по текущи цени, генерирана от нефинансовите предприятия в България през 2013 година.

Производителността на труда расте с увеличаване на размера на предприятията. В МСП през 2013 г. производителността е 16.8 хил. лв., в подгрупата на средните предприятия - 21.0 хил. лв., а при микропредприятията - 13.3 хиляди лева.

Като цяло малките и средните предприятия представляват 75.4% от всички работни места в България през 2013 г. и са произвели над 23 766 хил. лв. добавена стойност по факторни разходи по текущи цени спрямо общата добавена стойност, произведена от нефинансовия сектор на приблизително 36 508 хиляди лева.

Място на МСП в икономиката на България през периода 2008 - 2013 година

1. Брой на МСП в България

През 2013 г. общият брой на предприятията с 0 - 249 заети лица е 314 920, а на нефинансовите предприятия - 315 587 (табл. 1), и е с 14.6% повече в сравнение с 2008 година.

1. Брой предприятия според броя на заетите, 2008 - 2013 година

	Микро- предприятия	Малки	Средни	Общо МСП	Големи	Общо
2008	245591	24192	4938	274721	756	275477
2009	287526	23800	4547	315873	691	316564
2010	286559	21709	4135	312403	676	313079
2011	283663	21533	4084	309280	673	309953
2012	286828	21047	4075	311950	658	312608
2013	289870	21014	4036	314920	667	315587

Източник: НСИ и собствени изчисления.

Микропредприятията (от 0 до 9 заети) преобладават. Техният брой нараства с 18.0% спрямо 2008 г. и достига 289 870 през 2013 година. Делът им в общия брой на изследваните нефинансови предприятия се увеличава (от 89.2 на 91.9%) за сметка основно на намаляването на броя и дела на малките предприятия.

Малките предприятия (от 10 до 49 заети) са 21 014 през 2013 г. и броят им намалява най-бързо в сравнение с останалите размерни групи. За периода 2008 - 2013 г. той се е понижил с 3 178. Спаднал е и делът им в общия брой на изследваните нефинансови предприятия - от 8.8 на 6.7%.

Средните предприятия (от 50 до 249 заети) са най-малобройната подгрупа сред МСП. През 2013 г. техният брой е намалял на 4 036. Делът им в общия брой на изследваните нефинансови предприятия е спаднал от 1.8 на 1.3%.

Големите предприятия (250 и повече заети) са около 0.2% от общия брой на изследваните нефинансови предприятия през целия разглеждан период с изключение на 2008 година (0.3%). Техният брой намалява през периода, като през 2013 г. големите предприятия са 667.

Структурата на МСП (табл. 2) през 2013 г. свидетелства за наличието на известни различия спрямо 2008 г. в посока на повишение на дела на микропредприятията преди всичко за сметка на малките и в по-слабо изразена степен на средните и големите предприятия. Вероятно икономическата криза е дала своето отражение върху размера на сектора, тъй като вследствие на освобождаването на персонал по-големи по размер предприятия се трансформират в по-малки по размер.

2. Дял на нефинансовите предприятия, 2008 - 2013 година

	(Проценти)					
	Микро- предприятия	Малки	Средни	Общо МСП	Големи	Общо
2008	89.2	8.8	1.8	99.7	0.3	100.0
2009	90.8	7.5	1.4	99.8	0.2	100.0
2010	91.5	6.9	1.3	99.8	0.2	100.0
2011	91.5	6.9	1.3	99.8	0.2	100.0
2012	91.8	6.7	1.3	99.8	0.2	100.0
2013	91.9	6.7	1.3	99.8	0.2	100.0

Източник: НСИ и собствени изчисления.

Изменението на броя на предприятията в отделните размерни групи (табл. 3) може да се дължи на различни, едновременно действащи фактори. Появата на нови и възобновили дейността си предприятия води до увеличение. Намаляване на броя на предприятията има и поради приключили или замразили дейността си предприятия. Поради намаляване или увеличаване на броя на заетите предприятия преминават от една размерна група в друга от година на година. Наличните данни за броя на активните предприятия (или по-точно за броя на предприятията, които са подали

годишен отчет за дейността си) не позволяват да се анализират по-подробно причините за промените в съществуването на предприятията.

3. Динамика на броя на нефинансовите предприятия, 2008 - 2013 г., относително изменение

	(Проценти)					
	Микро- предприятия	Малки	Средни	Общо МСП	Големи	Общо
2009/2008	17.1	-1.6	-7.9	15.0	-8.6	14.9
2010/2009	-0.3	-8.8	-9.1	-1.1	-2.2	-1.1
2011/2010	-1.0	-0.8	-1.2	-1.0	-0.4	-1.0
2012/2011	1.1	-2.3	-0.2	0.9	-2.2	0.9
2013/2012	1.1	-0.2	-1.0	1.0	1.4	1.0

Източник: НСИ и собствени изчисления.

През периода 2008 - 2013 г. най-бързо се увеличава броят на микропредприятията. През 2009 г. в сравнение с предходната година се ускорява нарастването на броя на микропредприятията, което води до ускоряване на нарастването на МСП за периода.

Разпределението на броя на предприятията в отделните размерни групи по отраслови сектори откроява най-предпочитаните отраслови сектори (табл. 4).

Отрасловата структура на броя на предприятията за всяка от размерните групи се променя относително бавно във времето. Същевременно относителните дялове се различават значително и потвърждават връзката между размера и естеството на производствените процеси.

По брой на предприятията през 2013 г. най-много МСП има в отрасъл „Търговия; ремонт на автомобили и мотоциклети” - 44.2% от всички МСП. На второ място е отрасъл „Професионални дейности и научни изследвания”, където са концентрирани 11.9% от всички МСП. Следващият отрасъл с най-много МСП е отрасълът „Преработваща промишленост” с 9.5% от всички МСП. Най-малък е дялът на МСП в отраслите „Добивна промишленост” и „Производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и на газообразни горива” поради естеството на дейността им. Най-привлекателни за малкия и средния бизнес са секторите, свързани с осъществяване на търговска дейност, услуги, ресторантьорство и хотелиерство, а така също и преработващата промишленост.

При микропредприятията за периода 2008 - 2013 г. намаление в броя на предприятията има в отраслите „Преработваща промишленост“, „Строителство“, „Транспорт, складиране и пощи“, като най-съществено е в отрасъл „Търговия; ремонт на автомобили и мотоциклети” - от 47.2 на 45.4%. Най-голямо увеличение на броя на предприятията има в отраслите „Професионални дейности и научни изследвания” и „Създаване и разпространение на информация и творчески продукти; далекосъобщения”, което показва стремеж към диверсификация на дейността и пренасочване към други отрасли с по-голям потенциал за развитие.

За разлика от микропредприятията малките предприятия утвърждават позициите си именно в отраслите „Търговия; ремонт на автомобили и мотоциклети” и „Транспорт, складиране и пощи”. Два са най-предпочитаните отраслови сектори за малките предприятия - „Търговия; ремонт на автомобили и мотоциклети” и „Преработваща промишленост”, в които през 2013 г. функционират съответно 31.4 и 25.3% от малките предприятия.

Най-предпочитан за средните предприятия остава отрасъл „Преработваща промишленост”, но и тук има тенденция на намаляване на дела от 42.9 на 41.8% от всички средни предприятия за сметка на нарастване на дела най-вече в отрасъл „Търговия; ремонт на автомобили и мотоциклети”.

Строителството е единственият отрасъл, където в периода 2008 - 2013 г. и за трите размерни групи има намаление на дела на предприятията от съответната група.

4. Дял на предприятията в отрасловите сектори по размерни групи

	(Проценти)					
	Микро- предприятия	Малки	Средни	Общо МСП	Големи	Общо
Нефинансови предприятия - общо						
2008	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
2013	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Добивна промишленост						
2008	0.1	0.4	0.7	0.1	3.2	0.1
2013	0.1	0.4	0.7	0.1	2.8	0.1
Преработваща промишленост						
2008	8.6	27.3	42.9	10.9	45.1	11.0
2013	7.8	25.3	41.8	9.5	42.7	9.5
Производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и на газообразни горива						
2008	0.2	0.3	0.5	0.2	2.6	0.2
2013	0.6	0.4	0.6	0.6	2.8	0.6
Доставяне на води; канализационни услуги, управление на отпадъци и възстановяване						
2008	0.1	0.5	1.3	0.2	5.6	0.2
2013	0.2	0.7	1.8	0.2	6.1	0.2
Строителство						
2008	6.7	16.2	18.7	7.8	12.8	7.8
2013	5.5	10.4	12.1	5.9	7.0	5.9
Търговия; ремонт на автомобили и мотоциклети						
2008	47.2	29.7	16.3	45.1	8.9	45.0
2013	45.4	31.4	18.1	44.2	10.6	44.1
Транспорт, складиране и пощи						
2008	6.3	5.4	4.3	6.2	6.0	6.2
2013	6.1	6.7	5.6	6.2	7.3	6.2
Хотелиерство и ресторантьорство						
2008	8.1	8.1	5.7	8.1	3.8	8.0
2013	8.1	10.1	6.5	8.2	3.3	8.2
Създаване и разпространение на информация и творчески продукти; далекосъобщения						
2008	2.2	2.8	3.0	2.3	2.8	2.3
2013	3.1	3.5	4.0	3.2	5.2	3.2
Операции с недвижими имоти						
2008	6.0	2.1	0.8	5.6	0.3	5.6
2013	6.5	2.3	1.0	6.1	0.1	6.1
Професионални дейности и научни изследвания						
2008	2.2	2.9	4.1	2.3	7.9	2.3
2013	2.8	3.8	5.4	2.9	10.0	2.9
Административни и спомагателни дейности						
2008	2.2	2.9	4.1	2.3	7.9	2.3
2013	2.8	3.8	5.4	2.9	10.0	2.9
Ремонт на компютърна техника, на лични и домакински вещи						
2008	1.1	0.1	0.0	1.0	0.0	1.0
2013	1.2	0.2	0.0	1.1	0.0	1.1

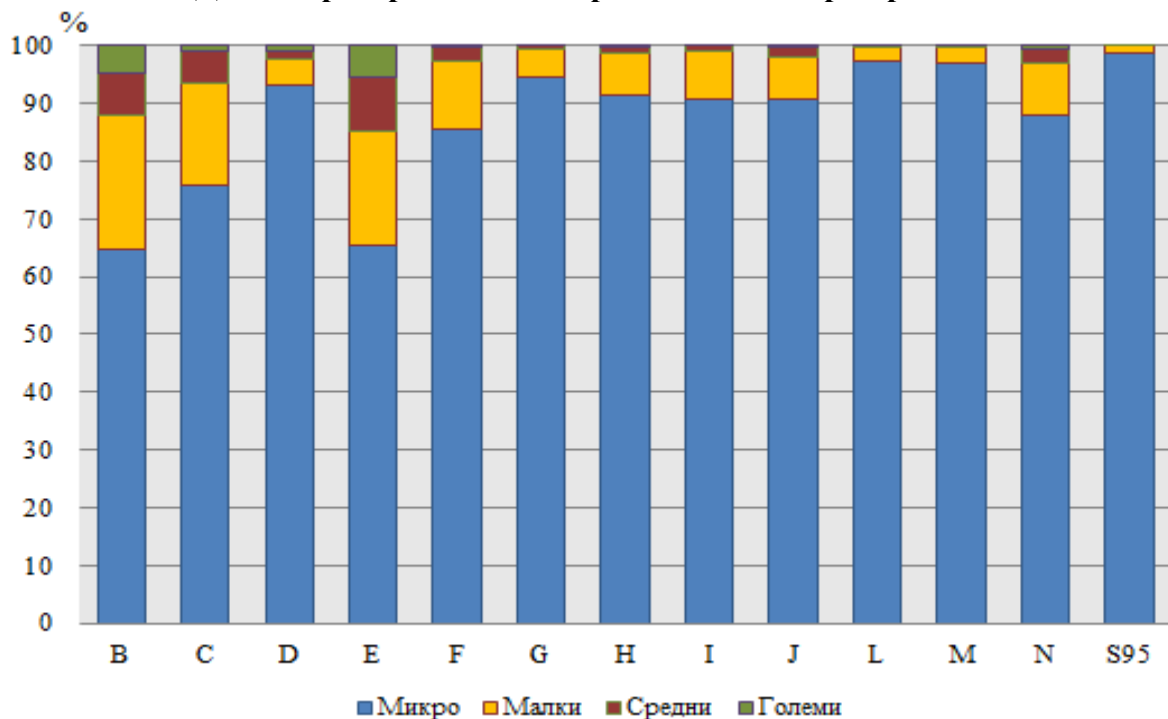
Източник: НСИ и собствени изчисления.

Разпределението на МСП по големина и по икономически дейности е твърде неравномерно. Така например отрасъл „Търговия; ремонт на автомобили и мотоциклети“, където са концентрирани най-много предприятия, е типичен представител на микропредприятията, а „Преработваща промишленост“ е представена предимно от средни предприятия.

Разпределението на броя на предприятията в отделните отраслови сектори по размерни групи откроява значимостта на размерните групи за даден отраслов сектор (фиг. 1).

Размерните структури на отделните отраслови сектори се различават помежду си в потвърждение на връзката между размера и естеството на дейността. Така например в отрасъл „Добивна промишленост“ разпределението на предприятията по размер през 2013 г. е: 64.6% микропредприятия, 23.3% малки, 7.2% средни и 4.9% големи предприятия, а за сектор „Търговия; ремонт на автомобили и мотоциклети“ разпределението е: 94.7% микропредприятия, 4.7% малки, 0.5% средни, а големите (71 на брой) представляват едва 0.05%.

Фиг. 1. Дял на предприятията в отрасловите сектори през 2013 година

Забележка: Сектор В „Добивна промишленост“, Сектор С „Преработваща промишленост“, Сектор Д „Производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и на газообразни горива“, Сектор Е „Доставяне на води; канализационни услуги, управление на отпадъци и възстановяване“, Сектор Ф „Строителство“, Сектор Г „Търговия; ремонт на автомобили и мотоциклети“, Сектор И „Хотелиерство и ресторантьорство“, Сектор Н „Транспорт, складиране и пощи“, Сектор Ј „Създаване и разпространение на информация и творчески продукти; далекосъобщения“, Сектор Л „Операции с недвижими имоти“, Сектор М „Професионални дейности и научни изследвания“, Сектор N „Административни и спомагателни дейности“, Раздел 95 от Сектор S „Ремонт на компютърна техника, на лични и домакински вещи“.

Структурните характеристики на малките и средните предприятия по статистически райони разкриват твърде неравномерно териториално разположение (табл. 5).

**5. Дял на предприятията по статистически райони в размерна група,
2008 - 2013 година**

	(Проценти)					
	Микро- предприятия	Малки	Средни	Общо МСП	Големи	Общо
Нефинансови предприятия - общо						
2008	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
2013	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Северозападен						
2008	10.6	10.3	11.1	10.6	11.1	10.6
2013	7.2	7.2	7.5	7.2	6.1	7.2
Северен централен						
2008	10.6	10.3	11.1	10.6	11.1	10.6
2013	8.9	9.5	10.9	8.9	10.2	8.9
Североизточен						
2008	13.7	12.5	11.5	13.6	12.0	13.6
2013	13.1	12.3	11.4	13.0	11.4	13.0
Югоизточен						
2008	15.3	13.6	11.9	15.1	12.7	15.1
2013	14.4	13.3	12.2	14.3	11.2	14.3
Югозападен						
2008	33.9	37.3	39.0	34.3	40.9	34.3
2013	38.9	39.5	40.1	39.0	45.1	39.0
Южен централен						
2008	17.7	18.6	18.5	17.8	15.6	17.8
2013	17.5	18.3	17.9	17.6	15.9	17.6

Източник: НСИ и собствени изчисления.

Докато разпределенията на предприятията в размерните групи по отраслови сектори са доста различни, разпределенията по статистически райони са почти идентични. Най-малко предпочитан за предприятията от всяка размерна група е Северозападният район - там се намират едва по около 7% от предприятията във всяка размерна група.

Обратно, Югозападният район е трайно най-предпочитан с над 38% от предприятията във всяка размерна група,. Данните за периода 2008 - 2013 г. потвърждават констатацията за наличието на териториална неравномерност на икономическата дейност. Освен това се очертава тенденция, макар и бавна, Северозападният и Северният централен район да стават все по-непривлекателни за предприятия от всякакъв размер, т.е. териториалната диференциация продължава да се задълбочава.

Броят на нефинансовите предприятия във всяка размерна група нараства само в Югозападния район, което е доказателство за успешното му развитие.

Имайки предвид тези факти, трябва да се отбележи, че за разлика от отрасловата диференциация, която изглежда нормална, доколкото се предполага, че отразява склонността на малкия бизнес да се насочва към определен вид дейности, значителната териториална диференциация на предприятията почти не се променя в отделните групи

и свидетелства за съществени различия в условията на отделните райони за развиване на малък и среден бизнес. Съществуващите териториални характеристики на МСП са неблагоприятни за развитието на някои райони, за намаляване на различията и диспропорциите между тях, за териториалната интеграция на страната. Те изискват целенасочена регионална политика и специфичен подход към МСП в по-неразвитите райони.

2. Заети в МСП в България

През последните години МСП осигуряват близо три четвърти от заетостта в нефинансовия сектор, като техният дял се увеличава от 74.5% от общия брой заети във всички нефинансови предприятия през 2008 г. до 75.4% през 2013 година.

Намаляването на заетостта в МСП през периода 2008 - 2013 г. е по-бавно в сравнение с намаляването на общата заетост в икономиката и в сравнение със заетостта в големите предприятия от изследваната съвкупност. За целия период броят на заетите в МСП е намалял със 7.7% при 11.8% намаление на заетостта в големите предприятия и 8.7% намаление на заетите общо в икономиката.

Структурата на заетостта по размерни групи в периода 2008 - 2013 г. (табл. 6) откроява тенденция на намаление на дела на заетите в подгрупите. Единствено делът на заетите в микропредприятията се увеличава, същевременно делът на малките, средните и големите предприятия намалява.

6. Дял на заетите лица в нефинансовите предприятия, 2008 - 2013 година

	(Проценти)					
	Микро- предприятия	Малки	Средни	Общо МСП	Големи	Общо
2008	26.3	24.2	24.0	74.5	25.5	100.0
2009	30.1	24.2	22.3	76.6	23.4	100.0
2010	31.2	23.3	21.3	75.9	24.1	100.0
2011	31.0	23.4	21.1	75.5	24.5	100.0
2012	31.1	23.2	21.5	75.7	24.3	100.0
2013	30.9	23.1	21.4	75.4	24.6	100.0

Източник: НСИ и собствени изчисления.

Средният размер на едно МСП (табл. 7) за периода 2008 - 2013 г. е намалял от 5.6 на 4.5 заети на едно предприятие. По подгрупи тенденциите обаче са различни. Средният размер на микропредприятията се стабилизира през последните години от разглеждания период на 2.0 заети на едно предприятие (2.2 през 2008 г.). Запазва се средният размер на малките предприятия (около 20.5). Като цяло за разглеждания период средният размер на средните предприятия намалява - от 100.0 в началото на периода до 99.2 през 2013 година. Всички размерни групи предприятия се характеризират с негативна динамика по този показател спрямо 2008 година.

7. Среден брой заети лица в нефинансовите предприятия в България, 2008 - 2013 година

	(Брой)					
	Микро- предприятия	Малки	Средни	Общо МСП	Големи	Общо
2008	2.2	20.5	100.0	5.6	691.7	7.5
2009	2.1	20.7	99.7	4.9	690.3	6.4
2010	2.1	20.7	99.3	4.7	688.5	6.2
2011	2.1	20.7	98.5	4.6	691.5	6.1
2012	2.0	20.6	98.8	4.5	690.8	6.0
2013	2.0	20.6	99.2	4.5	691.1	5.9

Източник: НСИ и собствени изчисления.

Разпределението на заетите в МСП между отделните отрасли показва, че най-голям е дялът на заетите в МСП отново в отрасъл „Търговия; ремонт на автомобили и мотоциклети” - 32.0%, следван от отрасъл „Преработваща промишленост” - 25.3%. Независимо от увеличаващия се брой на МСП през периода 2008 - 2013 г. броят на заетите в сектора на МСП намалява със 7.7% през 2013 г. спрямо 2008 година. Най-значително е намалението на относителния дял на заетите в предприятията от отрасъл „Строителство” - от 14.0 до 8.9%.

При микропредприятията най-голяма заетост осигурява отрасъл „Търговия; ремонт на автомобили и мотоциклети” с 44.3% от заетите в микропредприятия. Най-голям спад в относителния дял за периода 2008 - 2013 г. има в отрасъл „Строителство“ - от 8.3 до 6.1%.

В групата на малките предприятия на първо място отново е търговията - с 29.3% от заетите в малките предприятия, следвана от „Преработваща промишленост“ - с 27.8%, при съответно 27.9 и 29.3% за 2008 година. Откроява се нарастване на значимостта на отрасъл „Хотелиерство и ресторантьорство“, чиито дялове нарастват за разглеждания период съответно от 7.8 на 10.0% от заетите в малките предприятия.

Най-голям дял в заетостта на средните предприятия има отрасъл „Преработваща промишленост“, въпреки че дялът му в заетостта при средните предприятия намалява за периода 2008 - 2013 г. от 44.9 на 43.5% за сметка най-вече на нарастване на дела на сектор „Професионални дейности и научни изследвания“.

При големите предприятия отрасъл „Преработваща промишленост“ осигурява най-голяма заетост в групата - 36.4%.

В Югозападния район относителният дял на заетите във всички разглеждани размерни групи е над 30% от броя на заетите във всяка от тях. През 2013 г. в този район заетите са 39.0% от всички заети в МСП и 53.5% от броя на заетите в големите предприятия, съответно 36.9 и 49.5% за 2008 година.

Южният централен район е втори по заетост след Югозападния - в него работят над 18% от общия брой на заетите във всяка размерна група предприятия с изключение на групата на големите предприятия (12.0%). През 2013 г. в него работят 18.4% от общия брой на заетите в МСП.

За периода 2008 - 2013 г. дялът на Североизточния район в общия брой на заетите в МСП е намалял от 12.4 на 12%.

В Северния централен район дялът на заетите във всички размерни групи е с тенденция към намаляване.

Дялът на заетите в МСП в Югоизточния район е близък до този в Северния централен район - около 13.2%.

С около 7.5% от броя на заетите в МСП и 5.5% от заетите в големите предприятия Северозападният район остава трайно в непривлекателна позиция за всяка размерна група предприятия. При дялове съответно 8.1 и 6.3% в началото на разглеждания период тенденцията е към влошаване.

3. Дълготрайни материални активи на МСП в България

Дълготрайните материални активи на предприятията са един от основните фактори за производството на стоки и услуги. В края на 2013 г. стойността им е близо 105 млрд. лева. В МСП са съсредоточени 60.4% от всички ДМА.

Прави впечатление, че половината от ДМА в сектора на МСП са в микропредприятията, а подгрупите на малките и средните предприятия имат приблизително еднакъв относителен дял, съответно 14.1 и 15.4%.

В сравнение с 2008 г. стойността на ДМА в нефинансовите предприятия се е увеличила с 13.2%, а в МСП - с 10.8%. Увеличението на ДМА при МСП се дължи изцяло на микропредприятията, в които ДМА нарастват с 28.5%, малките предприятия запазват нивото си от 2008 г., а при средните предприятия се наблюдава намаление с 5.2%.

Средната стойност на ДМА на едно малко и средно предприятие (табл. 8) през 2013 г. е 201 хил. лв. и остава стотици пъти по-малка от средната стойност на ДМА на едно голямо предприятие. За 2013 г. разликата е 309 пъти при 225 пъти за 2008 година. Различията между размерните подгрупи на МСП продължават да са в пъти.

8. Дълготрайни материални активи на едно предприятие, 2008 - 2013 година

(Хил. левове)

	Микро- предприятия	Малки	Средни	Общо МСП	Големи	Общо
2008	103	615	3436	208	46792	336
2009	104	662	3852	200	54260	318
2010	107	639	4197	198	56522	319
2011	112	685	3974	203	55899	324
2012	116	692	4022	206	60825	334
2013	112	701	3984	201	62115	332

Източник: НСИ и собствени изчисления.

Отрасловата структура на стойността на ДМА отразява особеностите в дейността на отделните отраслови сектори (табл. 9). Така например в отрасъл „Ремонт на компютърна техника, на лични и домакински вещи“ 100% от ДМА са в МСП. В

отрасъл „Професионални дейности и научни изследвания“ и „Операции с недвижими имоти“ почти всички активи, съответно 98.9 и 97.8% също са в сектора на МСП. В дейности, осъществяването на които изисква наличието на големи по стойност ДМА, делът на МСП е относително малък. В отрасъл „Добивна промишленост“ те са само 18.9% от стойността на активите в сектора, а в отрасъл „Транспорт, складиране и пощи“ - 33.6%.

В отрасъл „Производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и на газообразни горива“ за периода 2008 - 2013 г. общото увеличение на ДМА е с 64%, а МСП са увеличили своите ДМА два пъти. В същото време нарастването на активите в микропредприятията и в малките предприятия е близо 3.5 пъти, а в средните предприятия има намаление с 47.9%.

В отрасъл „Доставяне на води; канализационни услуги, управление на отпадъци и възстановяване“ ДМА в нефинансовите предприятия в края на 2013 г. запазват нивото си от 2008 година. При отделните групи предприятия изменението е твърде различно. Микропредприятията и средните предприятия увеличават дълготрайните си активи, съответно с над 2.5 и 2 пъти, а при малките предприятия има намаление със 17.3%.

В отрасъл „Транспорт, складиране и пощи“ нефинансовите предприятия са увеличили ДМА с 15.3%, но тези от групата на МСП са регистрирали намаление с 13.7%, дължащо се изцяло на намалението на активите на микропредприятията с 32.9% и на малките предприятия с 27.8%.

Интересни изменения се наблюдават в отрасъл „Създаване и разпространение на информация и творчески продукти; далекосъобщения“. ДМА на нефинансовите предприятия намаляват с 16.6%. Със 17.4% намаляват и активите в МСП. В същото време в микропредприятията ДМА са се увеличили над два пъти.

Като значително може да се определи намалението на стойността на ДМА в отрасъл „Строителство“. Както за сектора като цяло, така и за МСП намалението на стойността на ДМА е с над 30%.

9. Изменение на ДМА по отрасли, 2008 - 2013 година

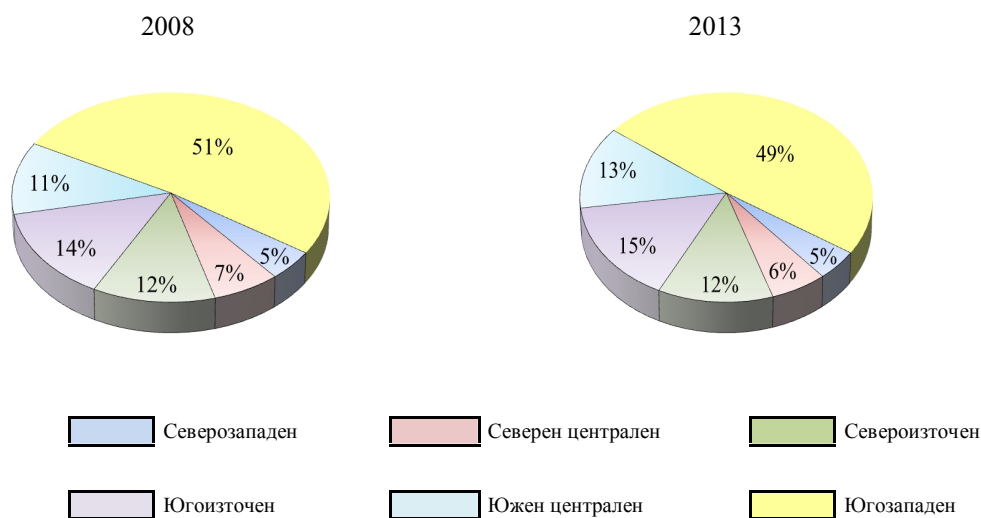
	(Проценти)					
	Микро- предприятия	Малки	Средни	Общо МСП	Големи	Общо
Добивна промишленост						
2013/2008	-14.8	31.0	10.2	12.2	20.3	18.7
Преработваща промишленост						
2013/2008	19.3	-2.9	7.3	5.7	3.8	4.6
Производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и на газообразни горива						
2013/2008	243.6	248.1	-48.0	129.9	34.6	64.1
Доставяне на води; канализационни услуги, управление на отпадъци и възстановяване						
2013/2008	152.7	-17.3	114.6	54.3	-3.2	15.2
Строителство						
2013/2008	-31.6	-33.4	-38.4	-33.8	-20.0	-32.2
Търговия; ремонт на автомобили и мотоциклети						
2013/2008	-13.3	-14.7	-1.6	-10.5	20.9	-3.9
Транспорт, складиране и пощи						
2013/2008	-32.9	-27.8	12.4	-13.7	38.8	15.3
Хотелиерство и ресторантьорство						
2013/2008	39.5	9.2	27.5	24.2	8.2	20.7
Създаване и разпространение на информация и творчески продукти; далекосъобщения						
2013/2008	101.9	-2.2	-56.1	-17.5	-16.3	-16.6
Операции с недвижими имоти						
2013/2008	30.1	6.1	-15.9	24.3	485.9	26.5
Професионални дейности и научни изследвания						
2013/2008	5.5	-10.1	-15.1	0.5	-25.5	0.1
Административни и спомагателни дейности						
2013/2008	83.1	18.5	-61.8	36.2	7.3	32.1
Ремонт на компютърна техника, на лични и домакински вещи						
2013/2008	26.8	-3.3	57.1	16.5	-	16.5

Източник: НСИ и собствени изчисления.

Териториалното разпределение на ДМА в статистическите райони е неравномерно с големи крайности. Около 48.9% от ДМА на МСП са концентрирани в Югозападния регион, а с най-малък дял е Северозападният район - 4.6%.

През периода 2008 - 2013 г. всички статистически райони имат увеличение на ДМА в МСП - най-голямо е в Южния централен район - с 26.5%, в Югоизточния район - с 21.5%, а най-малко - в Северния централен район - с 1.2%.

Фиг. 2. Структура на ДМА по статистически райони

4. Брутни инвестиции в ДМА в МСП в България

Брутните инвестиции в ДМА в МСП през 2013 г. са 63.2% от всички инвестиции в нефинансовите предприятия и намаляват в сравнение с 2008 г. с 53.8%. Инвестициите в големите предприятия намаляват с по-слаб темп - 25.6%, а в останалите групи понижението е два пъти.

В промяната на отрасловата структура на инвестициите на МСП между 2008 и 2013 г. могат да се открият някои интересни тенденции. Още в началото на периода микропредприятията инвестират главно в отраслите „Строителство” и „Операции с недвижими имоти”, но дялът на инвестициите им в първия отрасъл устойчиво намалява за целия период от 17.6 на 10.8%, а във втория расте от 33.3 на 35.1%. Интересно е положението в отрасъл „Производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и на газообразни горива“. Инвестициите в микропредприятията в началото на периода имат дял 13.3% от всички микропредприятия, през 2012 г. той достига 42.7%, а през 2013 г. рязко спада на 9.1%.

През 2012 г. направените инвестиции в МСП в отрасъл „Производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и на газообразни горива“ (1 684 предприятия) са 2.2 пъти по-големи от инвестициите в МСП в отрасъл „Преработваща промишленост“ (29 421 предприятия).

Малките предприятия влагат най-много от средствата си в отраслите „Търговия; ремонт на автомобили и мотоциклети“ и „Преработваща промишленост“ през 2013 г., съответно 23.5 и 20.4%. Динамиката на инвестициите на средните предприятия в разглеждания период е доста колеблива. Инвестициите на средните предприятия продължават да се насочват към преработващата промишленост с дял 43.4%.

Териториалната структура на инвестициите на МСП продължава да е неравномерна през целия период (табл. 10). Половината от всички инвестиции в ДМА, осъществени от МСП, се падат на предприятията от Югозападния район - 49.0%, следван от Южния централен - 15.4%, и Югоизточния - 13.2%. На Северозападния район се падат едва 4.5% от инвестициите.

10. Дял на инвестициите в ДМА в размерна група по статистически райони, 2008 - 2013 година

(Проценти)

	Микро- предприятия	Малки	Средни	Общо МСП	Големи	Общо
Нефинансови предприятия - общо						
2008	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
2009	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
2010	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
2011	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
2012	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
2013	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Северозападен						
2008	2.9	4.3	4.1	3.6	5.0	4.0
2009	2.2	4.7	4.4	3.3	7.0	4.3
2010	3.9	5.9	4.8	4.5	8.2	5.8
2011	3.6	4.3	5.5	4.2	4.9	4.4
2012	6.3	4.5	5.2	5.8	3.2	5.1
2013	3.9	5.0	5.1	4.5	4.7	4.5
Северен централен						
2008	5.2	7.3	9.4	6.7	4.7	6.2
2009	3.2	6.8	8.4	5.2	4.5	5.0
2010	3.8	7.0	8.6	5.7	3.2	4.9
2011	3.3	8.0	7.4	5.2	4.9	5.1
2012	3.6	8.8	10.4	5.8	4.7	5.5
2013	5.7	7.1	12.0	7.6	3.8	6.2
Североизточен						
2008	12.6	10.3	11.6	11.8	8.5	10.9
2009	19.2	9.0	10.7	15.0	8.6	13.2
2010	14.9	9.3	8.2	12.0	9.2	11.1
2011	8.3	12.4	10.5	9.7	8.9	9.4
2012	8.1	9.0	9.8	8.6	10.6	9.2
2013	10.4	9.1	11.7	10.4	12.9	11.3
Югоизточен						
2008	19.9	13.8	10.0	15.9	17.3	16.3
2009	16.4	14.2	11.0	14.7	17.4	15.5
2010	13.8	13.2	16.1	14.2	12.3	13.6
2011	13.1	12.3	9.7	12.1	13.1	12.4
2012	20.3	13.2	11.4	17.4	17.4	17.4
2013	15.0	11.2	11.6	13.2	27.1	18.3
Югозападен						
2008	49.6	48.8	51.7	49.9	54.4	51.1
2009	51.1	52.8	51.5	51.6	51.1	51.4
2010	54.6	49.3	47.8	51.8	56.7	53.4
2011	59.4	49.8	50.2	55.2	56.2	55.5
2012	46.0	48.5	45.7	46.4	51.5	47.8
2013	50.7	53.0	40.8	49.0	42.0	46.4
Южен централен						
2008	9.7	15.5	13.1	12.1	10.2	11.6
2009	7.8	12.6	13.9	10.2	11.4	10.6
2010	8.9	15.4	14.4	11.7	10.4	11.3
2011	12.3	13.3	16.8	13.6	11.9	13.1
2012	15.6	16.1	17.4	16.0	12.6	15.0
2013	14.3	14.6	18.7	15.4	9.6	13.3

Източник: НСИ и собствени изчисления.

5. Оборот на МСП в България

Оборотът на МСП през 2013 г. е над 146 млрд. лв., т.е. с 6% повече отколкото през 2008 година (табл. 11). В периода 2008 - 2013 г. има тенденция на ежегодно увеличаване на дела на оборота, реализиран от МСП - от 67.0 през 2008 г. на 68.4% от оборота на всички нефинансови предприятия в изследваната съвкупност през 2013 година. Това се дължи най-вече на увеличаването на дела на оборота на микропредприятията от 19.2 на 22.2%, делът на средните предприятия се задържа около 26%, делът на малките предприятия намалява до 22.6% през 2013 година.

11. Оборот на нефинансовите предприятия, 2008 - 2013 година

(Хил. левове)

	Микро- предприятия	Малки	Средни	Общо МСП	Големи	Общо
2008	39810031	50029610	48940192	138779833	68472536	207252369
2009	40603540	42136054	41271486	124011080	55196601	179207681
2010	40001750	41186008	42159006	123346764	59889886	183236650
2011	41683694	47498223	47318783	136500700	65612950	202113650
2012	46197760	48736201	50402447	145336408	67153360	212489768
2013	47583775	48584867	50656715	146825357	67858200	214683557

Източник: НСИ и собствени изчисления.

В някои отраслови сектори относителният дял на оборота на МСП е изключително висок. Така например в отрасъл „Ремонт на компютърна техника, на лични и домакински вещи“ целият оборот - 100%, е реализиран от МСП, а микропредприятията имат над две трети дял; в отрасъл „Операции с недвижими имоти“ относителният му дял е 99.6%, в отрасъл „Професионални дейности и научни изследвания“ - 90.7%. МСП са реализирали под половината от оборота на „Добивна промишленост“ - 19.3%, в „Преработваща промишленост“ - 40.8%, и в отрасъл „Създаване и разпространение на информация и творчески продукти; далекосъобщения“ - 46.8%.

В сравнение с 2008 г. през 2013 г. оборотът в нефинансовите предприятия е нараснал с 4%. В сектора на МСП увеличението е с 6%, а в микропредприятията - с 20%.

Заслужава внимание ръстът на оборота в отрасъл „Производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и на газообразни горива“. Общо за отрасъла нарастването е 9%, но за МСП увеличението е с 33%, за микропредприятията е 4.38 пъти, за средните предприятия - с 26.7%. В същото време оборотът на малките предприятия в този сектор намалява с 39.2%.

Интерес представлява и динамиката на оборота в сектор „Доставяне на води; канализационни услуги, управление на отпадъци и възстановяване“. Докато общо за отрасъла е налице намаление с 8.8%, при големите предприятия - с 38.3%, то МСП увеличават оборота си с 45.6%, а при микропредприятията той нараства 3.4 пъти.

В отраслите „Хотелиерство и ресторантьорство“ и „Ремонт на компютърна техника, на лични и домакински вещи“ постигнатият ръст в оборота на МСП и общото увеличение на отрасъла са почти еднакви - около 25%.

Значително намаление на оборота през 2013 г. в сравнение с 2008 г. има в отрасъл „Строителство“. Общото намаление за отрасъла, а и за МСП, е 35%. Оборътът на малките предприятия в този отрасъл намалява наполовина, а на средните предприятия - с 40.4%.

В отделните статистически райони относителният дял на оборота на МСП е в границите от 71 до 78%. По-малък е в Югоизточния и Югозападния район - съответно 58.8 и 66.7%.

В сравнение с 2008 г. през 2013 г. в четири от статистическите райони има нарастване на реализирания оборот от МСП, като най-голямо е в Северния централен район - с 18%. При МСП в Северозападния и Североизточния район оборътът е на нивото от 2008 година.

Забележително е обаче, че микропредприятията във всички райони увеличават оборота си, като в Североизточния, Южния централен и Югозападния район нарастването е приблизително с 25%.

6. Добавена стойност, създадена от МСП, в България

Добавената стойност е основен показател, характеризиращ резултата от стопанската дейност и нейната ефективност. В известна степен той може да бъде определен като синтетичен, тъй като отразява както резултатите от производствената дейност, така и някои от основните разходи за производството.

През 2013 г. създадената добавена стойност от нефинансовите предприятия е над 36 млрд. лева. Близко 26 млрд. лв., или 65.1%, е създадена от МСП. Трите подгрупи предприятия - микро-, малки и средни, са произвели почти еднаква добавена стойност - около 8 млрд. лева.

В отрасъл „Ремонт на компютърна техника, на лични и домакински вещи“ цялата добавена стойност е създадена от МСП, а микропредприятията имат относителен дял в нея - 69.1%. В отрасъл „Операции с недвижими имоти“ добавената стойност на МСП е 99.4% от добавената стойност на сектора.

Значителен е дялът на добавената стойност на МСП и в отрасъл „Професионални дейности и научни изследвания“ - 91.7%. Заслужава внимание и отрасъл „Търговия; ремонт на автомобили и мотоциклети“, в който МСП имат дял 87.3%.

По-малко от половината добавена стойност МСП са създали в отрасъл „Добивна промишленост“ - 15%, в този сектор микропредприятията имат дял само 0.4%, в отрасъл „Доставяне на води; канализационни услуги, управление на отпадъци и възстановяване“ имат 35.9% и в отрасъл „Създаване и разпространение на информация и творчески продукти; далекосъобщения“ - 45.0%.

В сравнение с 2008 г. през 2013 г. е произведена с 4% повече добавена стойност. Увеличението на добавената стойност на МСП за същия период е 5%.

Микропредприятията обаче са отбелязали ръст от 25%. Индексите за изменението на добавената стойност са изчислени от текущи цени.

Впечатляващи са данните за увеличението на добавената стойност в отрасъл „Производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и на газообразни горива“. **За петте години след началото на икономическата криза добавената стойност в сектора се е увеличила с 66%, а в сектора на малките и средните предприятия - 6.7 пъти. Увеличението при малките предприятия е 23.0 пъти, а при микропредприятията - 34.7 пъти.**

В някои сектори са налице сериозни различия в измененията на добавената стойност общо и в МСП. Така например в отрасъл „Доставяне на води; канализационни услуги, управление на отпадъци и възстановяване“ през 2013 г. в сравнение с 2008 г. добавената стойност намалява с 2%, а при МСП се увеличава с 43%. Подобно е положението и в отрасъл „Създаване и разпространение на информация и творчески продукти; далекосъобщения“, в който общото увеличение е с 8%, а на МСП е значително по-голямо - с 56%.

Намаление на новосъздадената добавена стойност има в отрасъл „Строителство“ - с 53%. С почти толкова е и намалението на добавената стойност на МСП. В отрасъл „Операции с недвижими имоти“ създадената добавена стойност през 2013 г. също е намаляла в сравнение с 2008 година. Общото намаление за отрасъла е с 13%, а в МСП – с 11%. Малките предприятия са постигнали увеличение с 45%.

В четири от статистическите райони на страната - Северния централен, Североизточния, Югоизточния и Южния централен, относителният дял на добавената стойност от МСП е в рамките на 69 - 71%. В Югозападния район този дял на МСП е 62.0%, а в Северозападния - 58.5%.

В сравнение с 2008 г. през 2013 г. във всички райони МСП са увеличили произведената добавена стойност. В два от тях обаче - Североизточния и Югозападния, постигнатият ръст е незначителен, съответно 1 и 2%.

Във всички микропредприятия в шестте статистически района е налице увеличение на добавената стойност. В някои статистически райони постигнатият ръст от най-малките предприятия е значителен - в Югоизточния е 70%, в Северозападния - 43%, в Южния централен - 37%.

7. Производителност на труда на МСП в България

За целите на този анализ са използвани данни за производителността на труда, измерена чрез произведената добавена стойност на едно заето лице.

Производителността на труда расте с увеличаване на размера на предприятията. В МСП тя продължава да е около два пъти по-ниска отколкото в големите предприятия. Няма изразена трайна тенденция в промените на производителността на труда в МСП.

Данните за 2013 г. обаче правят впечатление. Общо при МСП има макар и слабо подобряване на производителността на труда (табл. 12), при средните предприятия тя се повишава над средната, докато при големите предприятия намалява.

През 2013 г. производителността на нефинансовите предприятия е 19 482 лева. В МСП тя е по-малка и е на стойност 16 820 лв., или с 14% по-ниска.

12. Производителност на труда (добавена стойност/заети), 2008 - 2013 година

(Левове)

	Микро- предприятия	Малки	Средни	Общо МСП	Големи	Общо
Нефинансови предприятия - общо						
2008	11374	15411	17816	14763	24045	17126
2009	9186	14053	17387	13110	25109	15921
2010	9100	14338	18463	13341	27639	16793
2011	10121	15393	19131	14277	30229	18179
2012	12062	16964	19573	15693	29536	19052
2013	13253	17687	21049	16820	27641	19482

Източник: НСИ и собствени изчисления.

Особено внимание заслужава отрасъл „Производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и на газообразни горива“. **Произведената добавена стойност от един зает в този сектор е 286 869 лв., или 17 пъти по-голяма от средната стойност на МСП. Още по-впечатляващи, граничещи с невероятното, са данните за микропредприятията в този сектор. Всеки един зает в тях е произвел добавена стойност за близо половин милион лева, или по-точно 497 069 лева. В сравнение с големите предприятия производителността на МСП е 5 пъти по-голяма.**

Относително висока е производителността и в отрасъл „Добивна промишленост“ - 36 405 лв., в отрасъл „Създаване и разпространение на информация и творчески продукти; далекосъобщения“ е 30 334 лв., а в отрасъл „Операции с недвижими имоти“ - 27 176 лева.

Има и отрасли, в които един зает е произвел в пъти по-малко добавена стойност: „Ремонт на компютърна техника, на лични и домакински вещи“ - 5 927 лв., „Хотелиерство и ресторантьорство“ - 8 539 лева.

В сравнение с производителността в отрасъла МСП имат по-висока производителност в „Производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и на газообразни горива“ - 2.8 пъти, „Създаване и разпространение на информация и творчески продукти; далекосъобщения“ - с над 50%, и други. МСП са по-ниско производителни от средното в отрасъла в „Транспорт, складиране и пощи“ - с 15%, и в „Административни и спомагателни дейности“ - с 10%.

В сравнение с 2008 г. през 2013 г. производителността на труда в нефинансовите предприятия се е увеличила с 14%. С толкова е нараснала и в сектора на МСП.

По-значително увеличение има в отраслите „Производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и на газообразни горива“ - 5 пъти, в „Добивна промишленост“ - 2 пъти, в „Създаване и разпространение на информация и творчески продукти; далекосъобщения“ - с 28%, и други.

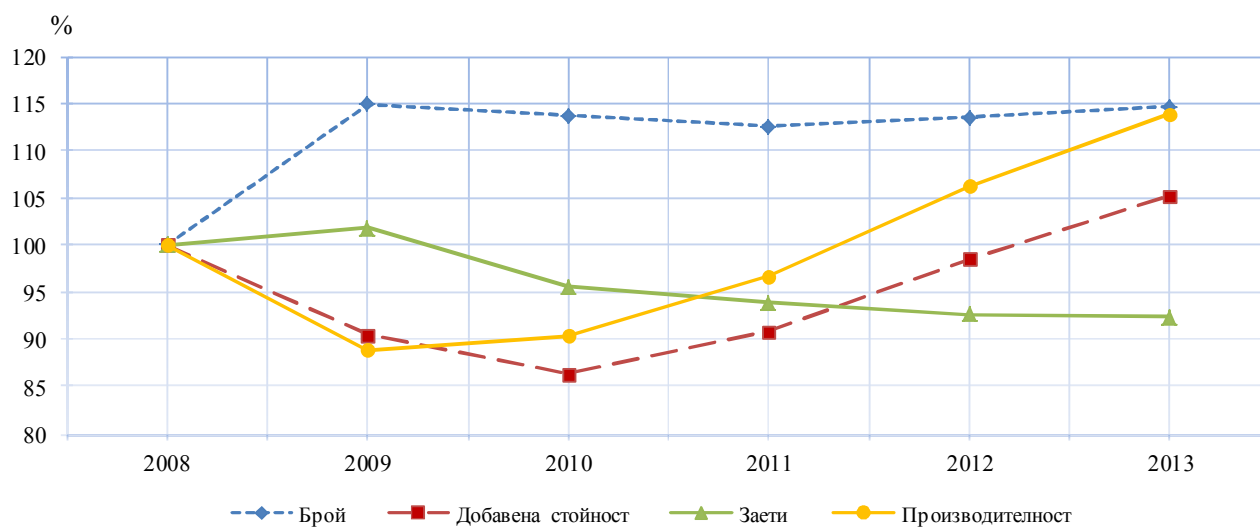
Намаление на производителността на труда през 2013 г. в сравнение с 2008 г. има в отраслите „Строителство“ - с 18%, „Професионални дейности и научни изследвания“ - с 13%, „Операции с недвижими имоти“ - с 12%.

Фиг. 3. Производителност на труда в МСП през 2013 година

Данните за дейността на малкия и средния бизнес през периода 2008 - 2013 г. показват, че икономическата криза в страната се е отразила сериозно на стопанската дейност. През 2010 г. по някои основни показатели (фиг. 2) спадът е достигнал 10 - 15% в сравнение с 2008 година.

Фиг. 4. Изменение на броя на МСП, добавената стойност, заетите и производителността през периода 2008 - 2013 година (2008 = 100)

Най-голямо увеличение в броя на предприятията има през 2009 г., след което не може да се идентифицира определена тенденция в броя на МСП, тъй като той се запазва почти без промяна. През 2013 г. броят на малките и средните предприятия е почти същият както през 2009 година. В междинния период има леко колебание - например през 2011 г. броят на МСП е с около 2% по-малък от броя на предприятията през 2009 година.

Заетостта в МСП е по-устойчива на кризата от 2008 г. отколкото заетостта в големите предприятия, макар че за периода 2009 - 2013 г. се оказва доста голямо предизвикателство. Заетостта в МСП по време на целия период (2008 - 2013 г.) показва тенденция на спад.

През 2009 г. брутната добавена стойност е намалела във всички размерни групи и през 2012 г. достига стойностите от 2008 година. Стойностите на добавената стойност, произведена от малки и средни предприятия, отразява българската икономика като цяло: тя спада рязко през 2009 г., вдига се през 2012 г., като достига предишното си ниво, и се увеличава през 2013 година.

Значимостта на МСП сред всички нефинансови предприятия, изследвани в анализа, може да се характеризира като структуроопределяща.

През 2009 г. спира увеличаването на броя на предприятията и започва процес на намаляване на персонала. Поставя се началото на тенденция, която продължава и през 2013 година. Като резултат се постига ръст в произведената добавена стойност и значително повишаване на производителността на труда, главно за сметка на намаляване на броя на заетите. Отговорът на въпроса дали икономическата криза в сектора на малките и средните предприятия е преодоляна не може да бъде еднозначен. В някои отрасли като „Производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и на газообразни горива“, „Създаване и разпространение на информация и

творчески продукти; далекосъобщения“, „Доставяне на води; канализационни услуги, управление на отпадъци и възстановяване“ и други определено е надминато равнището на стопанска дейност от 2008 година. В други отрасли - „Строителство“, „Операции с недвижими имоти“, спадът продължава. Липсата на достатъчно инвестиции за разширяване и модернизиране на дейността по производството на стоки и предоставянето на услуги не съдейства за повишаване на конкурентоспособността на МСП и създава обстановка на несигурност.

Ролята на малките и средните предприятия е от решаващо значение за възстановяване на икономиката на страната. Създаването на благоприятна среда за развитието им и тяхното стимулиране в условията на пълноправно членство в ЕС е от първостепенно значение за осигуряване на устойчиво възстановяване. Ролята на малките и средните предприятия може да бъде ключов фактор в осигуряването на бързо и устойчиво възстановяване от икономическата криза.